

Maanpuolustuskorkeakoulu
Försvarshögsskolan
National Defence University

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Pynnöniemi, Katri & Kati Parpei

Title: Sotaretoriikka Venäjällä: uhka- ja uhrinarratiivit Venäjän hyökkäyssodan selitysmalleina

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Katri Pynnöniemi, Kati Parpei

Rights: CC BY 4.0

Rights <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version: Pynnöniemi K. & Parpei K. (2022). Sotaretoriikka Venäjällä : uhka- ja uhrinarratiivit Venäjän hyökkäyssodan selitysmalleina. *Kosmopolis*, 52(4), 9-24.

Sotaretoriikka Venäjällä: Uhka- ja uhrinarratiivit Venäjän hyökkäyssodan selitysmalleina

Katri Pynnöniemi¹ & Kati Parppei²

Artikkelissa analysoidaan, miten Venäjän hyökkäyssotaa Ukrainaan selitetään Venäjän sotatieteellisessä tutkimusyhteisössä ja historiasta kiinnostuneelle laajemmalle yleisölle kahden keskenään ristiriitaisen selitysmallin avulla. Yhtäältä uhka-mallissa Venäjän toimintaa oikeutetaan vetoamalla Ukrainan muodostamaan sotilaalliseen uhkaan Venäjän turvallisuudelle. Toisaalta uhri-selitysmallissa Ukraina esitetään lännen vasallina, jonka avulla länsi pyrkii heikentämään Venäjää. Myös historia-aiheisilla sivustoilla julkaistut tekstit nojaavat dualistiseen ajatukseen Venäjän ja lännen geopoliittisesta vastakkainasettelusta, historiallisesta russofobiasta ja lännen dominointipyrkimyksistä, jotka kulminoituvat Ukrainassa. Selitysmallit eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan enemmänkin kyse on strategisen tason narratiiveista, joilla voidaan perustella sekä sodan lopettaminen (Ukrainan muodostaman uhan poistuminen) että sen jatkaminen (eksistentiaalisen uhan muodostuminen Venäjän valtaregiimille). Tutkimusyhteisöjen tulkinnat erikoisoperaation taustoista myötäilevät Kremlin sotaretoriikkaa, jonka kaikupuhjaa asiantuntijapuhe vahvistaa entisestään. Keskustelussa on vähän tilaa pohdintoille siitä, miten sota päätetään tilanteessa, jossa Venäjän asema on muuttunut kestäättömäksi.

Avainsanat: historiportaali, sotaretoriikka, Ukraina, venäläinen sotatiede, viholliskuvat

Johdanto: ajattelumallit Venäjän strategisen päätöksenteon taustalla

”Venäjä ei aloittanut sotilaallisia toimia vaan tuo ne päätökseen” (Semyonov 2022). Näin kenraalimajuri Igor Konashenko kuvasi tilannetta Venäjän Ukrainaa vastaan aloittaman hyökkäyssodan alkuvaiheessa 2. maaliskuuta vuonna 2022. Viikkoa aikaisemmin pitämässään puheessa presidentti Vladimir Putin oli perustellut sotatoimien aloittamista sanomalla, että Venäjän tavoitteena oli ”lopettaa” Donetskin ja Luhanskin alueilla asuvien miljoonien ihmisten ”kansanmurha”. Tämän päämäärän saavuttaminen edellytti Putinin mukaan Ukrainan ”demilitarisaatiota” ja ”denatsifikaatiota”. Samassa yhteydessä Putin viestitti, että ”sotilaallisen erikoisoperaation” aloittaminen oli ”välttämätöntä” Ukrainan suunnitteleman, Donetskin ja Luhanskin alueille kohdistuvan hyökkäyksen uhan torjumiseksi. (Putin 2022a.) Näiden keskenään ristiriitaisten väittämien tulkitsemiseksi on hyvä tietää, että Kremlin sotaretoriikan tehtävänä on sovittaa hyökkäyssota osaksi ”Venäjän kansallista tarinaa” (Parppei 2021) ja siten selittää mistä konfliktissa on kyse Venäjän näkökulmasta. Tämä tapahtuu purkamalla niin historiallisten kuin ajankohtaisten tapahtumien syy-seuraussuhteiden logiikka ja asettamalla ne uudeksi, osin tai täydellisen fiktiiviseksi tarinaksi Venäjän valta-aseman oikeutuksesta suhteessa Ukrainaan.

Voidaan ajatella, että Kremlin sotaretoriikka muodostaa yhtä aikaa eheän, jopa loogisen kokonaisuuden, vaikka se on samanaikaisesti ristiriidassa reaalityodellisuuden kanssa (Pynnö-

1 YTT, apulaisprofessori, Helsingin yliopisto ja Maanpuolustuskorkeakoulu, <katri.pynnöniemi@helsinki.fi>

2 FT, dosentti, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto, <kati.parppei@uef.fi>

niemi 2022). Venäjällä on pitkät perinteet fiktiivisten maailmojen luomisessa ja niiden avulla tapahtuvasta yhteiskunnan alistamisesta pakkovaltaan (Arendt 1976). Ajoittain ero fiktion ja reaalityodellisuuden välillä paljastuu, kuten nyt Venäjän hyökkäyssodassa Ukrainaan. Voidaan-kin ajatella, että Venäjän kokemat tappiot, ja mahdollinen edessä hämmästyttävä sodan häviö, eivät johdu vain Venäjän asevoimien operaatioiden epäonnistumisesta, vaan ennen kaikkea sotaa edeltävän päätöksenteon virheellisistä lähtökohdista (Zaprodskiy ym. 2022) ja niitä tukevista sotaretoriikasta. Tässä tutkimusartikkelissa analysoimme akateemisten yhteisöjen reaktioita Ukrainassa käytävään sotaan ja huomioimme erityisesti Kremlin sekä tutkimusyhteisön sotaretoriikkaan sisäänrakennetut oletukset aseellisen voimankäytön oikeutuksesta ja tavoitteista.

Aikaisemman tutkimuksen pohjalta hahmottuu muutamia keskeisiä teemoja sekä ajatusmalleja, jotka toistuvat Venäjän strategisessa ajattelussa. Ensinnäkin Kremlin sotaretoriikassa Venäjän valta-asemaa suhteessa Ukrainaan oikeutetaan väittämällä, että Venäjä ja Ukraina muodostavat 'yhden kansan'. Näin kiistetään Ukrainan suvereniteettiä ja toimijuus sekä toisaalta, osin paradoksaalisesti, päästään syyttämään sitä tämän myyttishistoriallisen yhteyden ja ylivertaisena esitetyn venäläisen arvomaailman hylkäämisestä. Toisin sanoen, samalla kun Kremlin sotaretoriikka liittyy Ukrainan osaksi 'venäläistä maailmaa', rakennetaan päinvastaista mielikuvaa Ukrainasta Venäjälle vihamielisenä ja siten sitä uhkaavana toimijana. Jo vuodesta 2014 lähtien Kremlin sotaretoriikka on hyödyntänyt toisen maailmansodan viholliskuvia Ukrainan vastarinnan mustamaalaamiseen, erityisesti natsisyytösten avulla. (Pynnöniemi 2016; 2021; Biersack & O'Lear 2015, 254–255; Spiessens 2019.) Toisaalta Ukrainan toimijuus kiistetään myös kuvaamalla se lännen vasalliksi, jonka kautta Yhdysvallat ja sen liittolaiset pyrkivät heikentämään Venäjää. Kuvaan lännestä toistuvana tai jatkuvana uhkana Venäjälle on näin luotu uusi kerros. (Ks. esim. Götz & Staun 2022.) Ranskan kansainvälisten suhteiden instituutin tutkija Dimitri Minicin (2022, 12) mielestä yksi keskeisistä tekijöistä Venäjän hyökkäyspäätöksen taustalla oli maan sotilaspoliittisen eliitin arvio strategisen ympäristön "radikaalista vihamielisyydestä" Venäjää kohtaan. Minic (mt., 14) nostaa omassa analyysissään esiin kaksi tämänkin artikkelin kannalta olennaista piirrettä. Ensinnäkin strategisen ympäristön arviointi muistuttaa salaliittoteorioiden logiikkaa eli eri tapahtumien välillä nähdään ennalta määrättyinä ja peiteltyjä tarkoituksiperiä palvelevia motiiveja. Toiseksi vahva ennako-oletus strategisen ympäristön vihamielisyydestä on yksi keskeinen venäläisen strategisen analyysin sokea piste, minkä johdosta tutkijoiden ja päätöksentekijöiden on vaikea tuottaa objektiivista arviota vallan tasapainosta ja sen muutoksesta, kirjoittaa Minic (mt., 25).

Tämän artikkelin tavoitteena on tarkastella käytössä olevan julkisen aineiston valossa Kremlin sotaretoriikkaa eli 'sotilaallisen erikoisoperaation' oikeuttamista ja sille asetettuja poliittisia päämääriä sellaisina, kuin ne esitetään hallintoa lähellä olevien tutkimusyhteisöjen julkaisuissa. Analyysin lähtökohtana on ajatus, että tutkimusyhteisöt ovat avainasemassa merkittävien sotilaallisten tapahtumien merkityksen arvioinnissa ja tulkinnessa (Revaitis 2018, 276). Kyse on yhtäältä yhteisöjen sisäisestä keskustelusta, toisaalta akateemiseen asiantuntijuuteen nojautumisesta toimien perustelemisessa laajemmalle yleisölle. Artikkelin tavoitteena on osaltaan avata ja mallintaa sotaretoriikkaan sisäänrakennettuja oletuksia ja sitä kautta edesauttaa Venäjän toiminnan lähtökohtien ymmärtämistä.

Aineistona sota- ja historiatieteiden tutkimusyhteisöjen tulkinnat Ukrainan sodan merkityksestä

Tätä artikkelia varten tehty tutkimusanalyysi koostuu kahdesta erillisestä, mutta toisiaan tukevasta kokonaisuudesta. Ensimmäisen kokonaisuuden muodostaa Venäjän federaation Sotatieteiden akatemian julkaiseman sotatieteellisen julkaisun (*Vestnik Akademii voennykh nauk*, AVN) vuoden 2022 kolme ensimmäistä numeroa. Sotatieteiden akatemia perustettiin kesäkuussa 1994, ja sen tehtävänä on Venäjän turvallisuuteen kohdistuvien sotilaallisten uhkien luonteen sekä sotien ja aseellisten konfliktien estämistapojen tutkiminen (Puurunen 2020, 4). Akatemian perustamisesta lähtien sen johdossa toimi armeijakenraali Mahmut Garejev. Garejevin kuoleman jälkeen tehtävää on hoitanut Venäjän nykyinen yleisesikunnan päällikkö, armeijakenraali Valeri Gerasimov. Sotatieteiden akatemian lisäksi sotatieteellistä keskustelua käydään Venäjän puolustusministeriön julkaiseman *Voennaja Mysl'* -lehden sekä useiden eri tutkimuslaitosten ja Venäjän asevoimien eri aselajien omissa julkaisuissa.

Useimmat tähän tutkimusyhteisöön kuuluvista tutkijoista ovat entisiä tai nykyisiä sotilaita, jotka tekevät tutkimusta ja opettavat alan tutkimus- ja opetuslaitoksissa (Minic 2022, 17; Fink & Kofman 2020, 1). Venäjän sotatieteellisen ja laajemmin kansallisen turvallisuuden parissa työskentelevän tutkimusyhteisön työn vaikuttavuutta on vaikea täsmällisesti arvioida (esim. Flink & Kofman 2020, 3). Tuoreimmat havainnot (Zaprodskiy ym. 2022, 7) tukevat käsitystä, että suunnitelma Venäjän hyökkäyksestä Ukraina helmikuussa 2022 tehtiin hyvin pienessä piirissä, Venäjän puolustusministeriön korkeiden virkamiesten, presidentinhallinnon ja turvallisuuspalveluiden edustajien kesken. Huomionarvoista kuitenkin on, että kuluvan vuoden aikana julkaistuissa artikkeleissa käsitellään suoraan tai epäsuorasti monia Venäjän alkuperäisen hyökkäyssuunnitelman elementtejä, esimerkiksi miehityshallinnon perustamista Ukraina. Kuten edellä on jo todettu, analysoimalla sotatieteellisen tutkimusyhteisön keskusteluita voidaan selvittää ajattelumalleja, joiden puitteissa strategisia päätöksiä Venäjällä tehdään.

Venäjän sotatieteellistä keskustelua koskevan aineiston pääosan muodostaa siis *Vestnik Akademii voennykh nauk* -lehdessä vuonna 2022 julkaistut artikkelit. Helmikuussa 2022 ilmestyneessä vuoden ensimmäisessä numerossa julkaistiin vain yksi suoraan Ukrainassa käsiteltävää sotaa käsitellyt kirjoitus.³ Heinäkuussa 2022 julkaistuun toiseen⁴ numeroon oli koottu yhteensä 12 artikkelia huhtikuussa järjestetyn ”Ukrainan kriisiä” käsitelleen, pyöreän pöydän keskustelun pohjalta. Marraskuussa ilmestyneen kolmannen⁵ numeron artikkelit on koottu neljästä elokuussa järjestetystä pyöreän pöydän keskustelusta, joihin osallistui satoja eri tutkimuslaitosten tutkijoita. Näiden keskustelujen päähuomio kohdistui ”kansainvälisten olosuhteiden” muutokseen ja tuon muutoksen vaikutukseen Venäjän sotilaalliselle puolustukselle ja kansalliselle turvallisuudelle. Tästä aineistosta tarkemman analyysin kohteeksi valittiin kuusi artikkelia, jotka käsitelivät suoraan tai epäsuorasti sotaa Ukrainassa. On syytä painottaa, että

3 Numeron sisällysluettelo, ks. <https://www.avnrf.ru/index.php/zhurnal-qvoennyj-vestnikq/arkhiv-nomerov/1512-vestnik-avn-1-2022>.

4 Ks. <https://www.avnrf.ru/index.php/zhurnal-qvoennyj-vestnikq/arkhiv-nomerov/1522-vestnik-avn-2-2022>.

5 Ks. <https://www.avnrf.ru/index.php/zhurnal-qvoennyj-vestnikq/arkhiv-nomerov/1542-vestnik-avn-3-2022>.

kaikki edellä mainitut keskustelutilaisuudet järjestettiin ennen Ukrainan syyskuussa ja marraskuussa toteuttamia menestyksellisiä vastahyökkäyksiä. Tämän lisäksi aineistoon on otettu mukaan muutamia muilla foorumeilla julkaistuja artikkeleita, mikäli niillä on selkeä yhteys varsinaisen aineistoon ja siten auttavat selittämään tutkimusyhteisön näkökulmaa.

Artikkelimme kolmannessa osiossa tarkastellaan, miten historiaa on käytetty hyökkäyssodan oikeuttamiseen tekstiaineistoissa, jotka on julkaistu Venäjän sotahistoriallisen seuran ylläpitämällä historia-aiheisella sivustolla. Seura perustettiin presidentti Vladimir Putinin asetuksella joulukuussa 2012. Sen tarkoituksena määriteltiin ”valtiollisten ja yhteiskunnallisten voimien vahvistaminen Venäjän sotahistorian tutkimuksessa, Venäjän sotahistorian tutkimuksen edistäminen ja sen vääristelyn estäminen, sotahistoriallisen tieteen saavutusten popularisoinnin varmistaminen, asepalveluksen arvostuksen lisääminen ja kasvatus isänmaallisuuteen” (Sotahistoriallisen seuran verkkosivut 2022). Seuran puheenjohtajana toimii valtion historiapolitiikkaa monissa rooleissa edistänyt Vladimir Medinskij, ja sen toiminta on laajaa pitäen sisällään muun muassa muistomerkkihankkeita, erilaisten tapahtumien järjestämistä sekä valistus- ja julkaisu-toimintaa, mukaan lukien laajan historiaportaalin ylläpito verkossa.

Visuaalisesti näyttävällä historiasivustolla julkaistaan erilaisia Venäjän historiaan liittyviä artikkeleita, uutisia, tallenteita ja kolumnityyppisiä tekstejä. Punaisena lankana aineistossa kulkee venäläinen kansallinen historiakertomus, jossa Venäjän menneisyys esitetään puolustautumisen, vihollisten torjunnan ja erilaisiin provokaatioihin vastaamisen jatkumona. Maaliskuun alussa 2022 sivustolle ilmestyi tunniste ’Sotilaallinen erikoisoperaatio Ukrainassa’. Sen alle on koottu kahdeksan blogityyppistä tekstiä sotakaluston kuvailusta ja raporteista rintamalta operaatiota perusteleviin kirjoituksiin. Jälkimmäiset tekstit, joita on kolme, otettiin lähempään tarkasteluun sisällönanalyysin ja lähiluvun menetelmin, samoin kuin kaksi muuta erikoisoperaation aatteellista taustaa käsittelevää tekstiä, joita ei syystä tai toisesta ollut merkitty kyseisellä tunnisteella. Sivustolla julkaistiin lisäksi kesä- ja syyskuussa *Tulevaisuuden ideologia* -verkkolehden numerot, joissa ilmestyi yhteensä 15 erikoisoperaatiota koskevaa artikkelia. Näistä tutkittavaksi valittiin kymmenen tekstiä, joissa avattiin operaation syytä, oikeutusta ja tavoitteita. Myös monissa muissa historiasivuston kirjoituksissa ja aineistoissa on sivuttu erikoisoperaatiota, mutta lähempään tarkasteluun valituissa teksteissä se on joko implisiittisesti tai eksplisiittisesti pääteemana. Kesällä Ukrainaan ja ’erikoisoperaatioon’ liittyviä tekstejä julkaistiin sivustolla yhä harvemmin, eikä syksyllä varsinaisesti yhtään, lukuun ottamatta syyskuuta, *Tulevaisuuden ideologia* -julkaisua.

Useimpia tekstien kirjoittajista tituleerataan historiantutkijoiksi, ja monilla on professuuri tai jokin muu kiinnitys venäläisissä yliopistoissa. Kytkös löytyy myös Venäjän hallinnon käytöön raporteja tuottavaan Izborskin klubiin. Sen perustajajäsenen, äärinternationalistisen kirjailijan Aleksandr Prokhanovin tekstit on julkaistu molemmissa *Tulevaisuuden ideologia* -numeroissa. Myös Dmitrii Muzan, jolla on professuuri separatistitasavaltaan kuuluvassa Donetskien yliopistossa, mainitaan toimivan Novorossijan Izborskin klubin puheenjohtajana. Toisaalta mukana tekstien tuottamisessa on ollut verraten tuotteliaita, mutta akateemisesti vähemmän profiloituneita kirjoittajia, kuten historioitsijana ja sosiologina esitelty Andrei Ilyin.

Loppuluvussa pohdimme Kremlin sotaretoriikan sisäänrakennettuja oletuksia konfliktin juurisyistä sekä sotaretoriikkaan ladattuja odotuksia sodan jatkamisesta.

Sotatieteellinen yhteisö tukee ja vahvistaa Kremlin sotaretoriikkaa

Venäjän sotatieteellinen tutkimusyhteisö käy aktiivista keskustelua ajankohtaisista tapahtumista sekä sotataitoon ja yleensä sodankäyntiin vaikuttavista pitkän aikavälin muutostekijöistä. Tätä keskustelua käydään niin sanomalehtien palstoilla kuin sotatieteellisissä aikakauslehdissä ja sota- ja turvallisuuspolitiikkaan keskittyvien tutkimuslaitosten nettisivuilla. Kuten edellä on kuvattu, tämän artikkelin aineiston pääosan muodostaa Venäjän Sotatieteiden akatemian tutkimusjulkaisussa *Vestnik Akademii Voennykh nauk* vuonna 2022 julkaistut ja Venäjän erikoisoperaatiota Ukrainassa joko suoraan tai epäsuorasti käsittelevät artikkelit. Aineiston analyysi on toteutettu sisällönanalyysin keinoin, ja tavoitteena on selvittää, miten artikkeleissa kuvataan konfliktin luonnetta – mistä konfliktissa on kyse, ketkä konfliktiin osallistuvat, mihin konflikti tähtää – ja eri toimijoiden vuorovaikutussuhteita. Lisäksi selvitetään, onko tutkijayhteisö pyrkinyt ottamaan etäisyyttä Kremlin sotaretoriikkaan vai toistaako se sitä omissa teksteissään. Aineiston avulla voidaan muodostaa läpileikkaus hyökkäyssodan alkuvaiheessa Venäjän sotatieteellisen tutkimusyhteisön käymään keskusteluun.

Pääosa tämän artikkelin aineistoon valituista, Ukrainassa käytävää sotaa käsittelevistä teksteistä on julkaistu osana Sotatieteiden akatemian pyöreän pöydän keskusteluja. Huhtikuun alussa vuonna 2022 järjestetyn ”Ukrainan kriisiä” käsittelevän keskustelun yksi pääviesti oli, että akatemian piirissä tapahtuvaa analyysityötä tulisi vahvistaa (Kruglyi stol 2022a). Tämän keskustelun pohjalta heinäkuussa 2022 julkaistut artikkelit muodostavat varsin yhteneväisen kuvan Venäjän sotilaallisen erikoisoperaation tavoitteista ja ylipäänsä konfliktin luonteesta. Artikkeleiden näkökulmat vaihtelevat informaationsodankäynnistä historialliseen katsaukseen Venäjää vastaan suunnatusta politiikasta sekä yksityiskohtaisiin kuvauksiin Ukrainan asevoimille suunnatusta materiaalisesta ja muusta tuesta. Näistä eri teemoista huolimatta artikkelit toistavat samaa kaavaa kuvatessaan konfliktin dynamiikkaa, sen perusteita ja eri osapuolten rooleja. Tämä linja näkyy hyvin artikkeleiden avainsanoissa, joissa toistuvat käsitteet Ukrainan kriisi, erikoisoperaatio Ukrainan de-natsifikoimiseksi ja pakottamiseksi rauhaan Donbasissa, kollektiivinen länsi, sotilaallinen erikoisoperaatio, natsiaatteen juurruttaminen⁶, hybridisota, sisällissota, mentaalinen⁷ sota, Venäjää vastaan suunnatut provokaatiot ja ukrainalaiset neonatsit. Näiden käsitteiden käytön myötä artikkelit asettuvat osaksi Kremlin sotaretoriikkaa.

Marraskuussa 2022 julkaistuun kolmanteen numeroon on koottu artikkeleita elokuussa järjestettyjen pyöreän pöydän keskustelujen pohjalta. Artikkeleiden avainsanojen ja sisällön perusteella voidaan todeta, että keskustelun fokus on siirtynyt ”Ukrainan kriisistä” sen välilisiin ja välittömiin vaikutuksiin Venäjän sotilaalliselle ja kansalliselle turvallisuudelle. Tutkimusartikkeleissa pohditaan esimerkiksi mahdollista konfliktin eskalaatiota Itämeren alueella (Zverev 2022), edellytyksiä Venäjän strategisen päätöksenteon tehostamiseksi (Podberezkin

6 Venäjäksi käytetään termiä ’natsifointi’ (*Нацификация*), jonka voi suomentaa natsismin-aatteen-juurruttamiseksi. Artikkelissa rinnastetaan Ukrainan kansallistunteen herääminen natsiaatteen ja militarismin kasvuun Ukrainassa. Kardash (2022, 13).

7 Mentaalinen sota -käsite viittaa kokonaisvaltaiseen informaatio-psykologiseen vaikuttamiseen, jonka kohteena on kansallinen identiteetti ja kulttuurinen perintö. Venäjällä tähän käsitteeseen liittyvä keskustelu on viime vuosina vilkastunut ja siitä on tullut eräänlainen yläkäsite kuvaamaan ulkomaiden väitettyä vihamielistä vaikuttamista Venäjää vastaan. Ks. Pynnöniemi (2022).

2022) ja nykytilanteen kehittymistä kolmanneksi maailmansodaksi (Sivkov 2022). Sen sijaan Ukrainan sotaan liitettyjen oletusten ja tulkintojen osalta ei ole havaittavissa merkittävää muutosta, vaan artikkeleissa toistetaan aikaisemmin esitettyjä argumentteja. Vaikka tutkimusaineiston muodostavat artikkelit on todennäköisesti kirjoitettu ennen Ukrainan syyskuun vastahyökkäyksiä, tutkimusanalyysistä nousee esiin tekijöitä, jotka tukevat edellä kuvattua Minicin (2022) näkemystä, jonka mukaan Venäjän strategisen ympäristön analyysiä ohjaavat voimakkaat mielikuvat. Kysymys tällöin on, missä määrin Venäjän tutkimusyhteisö pystyy tuottamaan relevanttia analyysiä Venäjän strategisen toimintaympäristön muutoksesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Seuraavassa osiossa tarkastelemme lähemmin tutkimusaineiston pohjalta esiin nousevia selitysmalleja.

Venäjän sodan selitysmallit: uhka ja uhri

Tutkimusaineistossa yhteneväisesti toistuvan tarinan juoni on seuraava: Yhdysvallat ja sen liittolaiset ovat vuosien ajan tukeneet Ukrainan muuttamista Venäjälle vihamieliseksi ”anti-Venäjäksi”.⁸ Yhdysvaltojen tavoitteena on luoda Venäjän rajoille konflikti ja siten heikentää Venäjää. Ukraina esitetään tässä tarinassa sekä lännen käskyläisenä että provokaattorina, joka sotilaallisen varustautumisen ja nationalismin vuoksi on *pakottanut* Venäjän toimimaan. Päävastuullinen ”Ukrainan kriisin” puhkeamiseen on näin ollen länsi, tarkemmin sanoen Yhdysvallat. Venäjän toiminta etäännytetään konfliktista ja kuvataan reaktiona syntyneeseen turvallisuusuhkaan. Näin Venäjän toimijuus piilotetaan vetoamalla sen välttämättömyyteen, tai selittämällä, että Venäjä on muiden toimesta vedetty mukaan konfliktiin, ikään kuin vasten tahtoaan.

Kansallisten turvallisuusongelmien tutkimusjohtajan Igor Botšarnikovin (2022) aivan sodan alussa julkaistussa artikkelissa ”Ukrainan kriisi nykyaikaisen geopoliittisen muutoksen kontekstissa” esittämät argumentit toistuvat myöhemmissä teksteissä. Artikkelissa Botšarnikov selittää konfliktin taustoja Ukrainassa vallalla olevalla Venäjä-vastaisuudella (russofobialla) ja esittää, että Länsi teki Kiovan hallinnosta ”provokaattorin” ja ohjasi sen ärsyttämään Venäjää (ma., 4; Kulakov 2022, 21). ”Kaiken tämän provokatiivisen toiminnan tulos”, kirjoittaa Botšarnikov (2022, 7), ”oli Ukrainan muuttuminen Venäjää kohtaan vihamieliseksi valtioksi, mikä luonnollisesti määräsi konfliktin kärjistymisen ja siirtymisen aseelliseen vaiheeseen”. Muutkin kirjoittajat turvautuvat vastaavaan päättelyketjuun. Venäjän kansalliskaartin tutkimuslaitoksen johtaja, sotatieteiden tohtori Igor Kardash (2022, 16–20) kuvailee yksityiskohdaisesti lännen aseapua Ukrainalle ja tulkitsee, että lännen politiikka on johtanut Ukrainan ja Venäjän välisen sotilaallisen konfliktin syntyyn. Kardashin (ma., 13) mukaan Ukrainan ”militarisaatio” ja ”natsifikaatio” ovat osa länsimaiden Venäjää vastaan suunnattua politiikkaa. Toisin sanoen Ukrainaa ei nähdä toimijana vaan lännen ja Venäjän välisen geopoliittisen kamppailun näyttämönä (ks. myös Kulakov 2022).

Monista muista artikkeleista poiketen Kardash (2022, 20) huomioi sotilaallisen konfliktin Ukrainalle ja Venäjälle aiheuttamat merkittävät aineelliset ja inhimilliset menetykset, mutta hän päättää artikkelinsa ajatukseen, että sotilaallinen erikoisoperaatio on Venäjän ”historiallinen tehtävä”. Tämä tulkinta on nyt tarkastellussa aineistossa harvinainen. Tyypillisempää on

8 Aiheeseen palataan artikkelin seuraavassa osiossa.

argumentaatio, jossa pyritään osoittamaan Venäjän toiminta välttämättömäksi, koska Ukraina muodostaa uhan Venäjän sotilaalliselle ja kansalliselle turvallisuudelle, tai häivyttämään Venäjän toimijuus välttämällä, että länsi ”vetää Venäjän mukaan paikallisiin konflikteihin sen rajojen ympärillä” (Kulakov 2022). Jälkimmäinen selitysmalli on tuttu esimerkiksi Venäjän Sotatieteiden akatemian pitkäaikaisen (1994–2019) presidentin, nyt jo edesmenneen armeijajenkraali Mahmut Garejevin sotilaallisten uhkien tyypittelystä. Garejevin monissa eri artikkeleissa toistaman ajatusmallin mukaan muut suurvallat pyrkivät rajoittamaan Venäjän kykyä ylläpitää sen alueellista ja maailmanlaajuista suurvalta-asemaa: niiden päämääränä on puuttua Venäjän sisäisiin asioihin, ”jakaa Venäjä useisiin, keskenään riiteleviin pienvaltioiden, ajaa se syvälle Aasiaan ja siten suojella Yhdysvaltojen etuja Euroopassa” (Garejev 2008, 12; ks. myös 2003).

Aineiston analyysin perusteella hahmottuu kaksi painotuksiltaan hieman erilaista, mutta pääpiirteissään samantyyppistä selitysmallia konfliktin merkityksestä Venäjälle. Nimeämme nämä selitysmallit niiden pääajatuksen mukaisesti uhka- ja uhri-malliksi. Molemmissa lähtökohtana on ajatus, että Ukrainan sotilaallinen vahvistuminen (’militarisaatio’) ja etäännyminen Venäjästä (’natsifikaatio’) muodostavat uhan Venäjän sotilaalliselle ja kansalliselle turvallisuudelle. Selitysmallien välinen painotusero liittyy edellä mainittuun tulkintaan Venäjän roolista konfliktissa. Uhka-selitysmallissa Venäjän toimintaa perustellaan vetoamalla sotilaallisen uhka-ajattelun logiikkaan. Sen mukaisesti sotilaallinen uhka Venäjää kohtaan muodostuu kahden tekijän yhteisvaikutuksesta, joita ovat Ukrainan lännen tuella saavuttama sotilaallinen vahvistuminen ja maan kääntyminen Venäjää vastaan (’anti-Venäjä’). Tähän uhkaan vastaaminen nähdään välttämättömänä, jolloin muodostuu oikeutus Venäjän ’sotilaallisen erikoisoperaation’ toteuttamiselle.

Toisessa selitysmallissa Venäjän oma toiminta on sivuroolissa. Sen sijaan Venäjä nähdään länsimaiden hybridioperaation kohteena, eräänlaisena uhrina. Uhri-selitysmallissa oletetaan, että Yhdysvallat pyrkii säilyttämään ja vahvistamaan maan hegemonista asemaa Venäjän kustannuksella. Konflikti Ukrainassa tulkitaan siis osaksi laajempaa geopolitiittista kamppailua vallasta. Ukrainan toimijuus nähdään alisteisena lännen suurelta yleisöltä kätketyille (ja siis todellisille) intresseille, eli pyrkimykselle heikentää Venäjää ja kyseenalaistaa Venäjän kansainvälinen suurvalta-asema. (Kopylov & Naletov 2022; ks. myös Minic 2022.) Myöhemmin julkaistuissa artikkeleissa toistuu lisäksi ajatus, että lännen vihamielisen toiminnan tavoitteena on aikaansaada vallankumous Venäjällä sekä parantaa läntisen liittouman asemia tulevan laajamittaisen sodan alla (Sivkov 2022; Podberezkin 2022, 94).

Olennaista on, että molemmissa selitysmallissa Ukrainan rooli määritellään joko suhteessa länteen (vasalli) tai Venäjään (anti-Venäjä). Ukrainaa ei siis nähdä itsenäisenä toimijana. Tämä on eittämättä yksi venäläisen sotatieteellisen ja strategisen ajattelun sokea piste.

Venäjän sodan päämäärät?

Heinäkuussa 2022 julkaistuissa artikkeleissa varsin vähäiselle huomiolle jää pohdinta Venäjän ’sotilaallisen erikoisoperaation’ päämäärien toteutumisesta. Useimmissa artikkeleissa toistetaan Kremlin sotaretoriikasta tutut ajatukset Ukrainan pakottamisesta rauhaan Donetskin ja Luhanskin alueilla sekä tämän jälkeen toteutettavasta ja koko Ukrainaa koskevasta ’denatsifikaatiosta’. Vuoden lopulla, marraskuussa 2022, julkaistussa kolmannessa numerossa

muutamat kirjoittajat pohtivat Venäjän vaihtoehtoja sodan edetessä. MGIMO-yliopiston sotilaspolitiikan tutkimuskeskuksen johtaja Aleksei Podbereskinin (2022, 97) mukaan Venäjällä on kaksi vaihtoehtoa Ukrainassa: maan täydellinen tuhoaminen tai tyytyminen Krimin ja Donetskin alueiden haltuunottoon. Samaan aikaan Venäjän valtionjohdon tulisi varautua konfliktin mahdolliseen laajentumiseen alueelliseksi sodaksi (ma., 92).

Useimmissa artikkeleissa jää avoimeksi olennainen kysymys: miten Venäjän 'sotilaallisen erikoisoperaation' menestys tai epäonnistuminen määritellään? Venäjän sotatieteiden akatemian varajohtaja Sergei Modestovin heinäkuussa 2022 julkaistu artikkeli on yksi harvoista tähän kysymykseen vastaavista. Modestovin (2022, 57–58) keskeinen ajatus on, että erikoisoperaatio pitäisi määritellä uudelleen ”strategiseksi terrorisminvastaiseksi operaatioksi”. Tämän myötä Venäjä voisi määritellä niin siviilit kuin sotilaatkin ”kansainvälisiksi terroristeiksi” ja kohdella heitä sen mukaisesti. Modestov siis puhuu pidäkkeettömän voimankäytön puolesta. Artikkelissa hän erittelee kolme operaation keskeistä tavoitetta: Ukrainan aseellisen vastarinnan murtaminen ('demilitarisatio') ja maan poliittisen järjestelmän muuttaminen Venäjän intressien mukaisesti ('denatsifikaatio'). Kolmantena, julkilausumattomana tavoitteena on luoda kynnyks Nato-maita vastaan, jotka Modestovin mukaan ovat ilmoittaneet ”olevansa valmiita toteuttamaan ilman Naton tai YK:n mandaattia rauhanturvaoperaation Ukrainan alueella”. (Ma., 59.) Tämä väite kuvaa hyvin paitsi Modestovin myös monen muun samassa aikakauslehdessä julkaistun artikkelin eetosta. Teksteissä kierrätetään Kremlin sotaretoriikkaa sen sijaan, että väitteitä tarkasteltaisiin kriittisen tieteellisen analyysin keinoin.

Yksityiskohtaisempaa keskustelua Venäjän hyökkäyssodan tavoitteista käydään sanomalehtien sivuilla ja sotatieteellisen tutkimusyhteisön ylläpitämällä keskustelupalstoilla. Yksi tällaisista foorumeista on *Kansallisen turvallisuuden ongelmien tutkimuskeskus*, jonka kotisivuilla on julkaistu muutamia Ukrainan sotaa käsitteleviä kannanottoja. Kesäkuussa 2022 sivustolla julkaistiin filosofian tohtori, Venäjän yleisesikunta-akatemian tutkija Oleg Belkovin (2022a) artikkeli Ukrainan 'denatsifikaatiosta'. Tämä nimenomainen artikkeli on kiinnostava, sillä Venäjän toiminta miehityksellä Ukrainan alueilla on linjassa Belkovin esittämien tulkintojen kanssa. Virallisemmilla foorumeilla asioita harvemmin esitetään kuitenkaan näin suoraan. Belkovin mukaan Venäjän erikoisoperaation sotilaallisena tavoitteena tulee olla Ukrainan täydellinen antautuminen (ven. *kapituljatsija*) ja koko maan miehittäminen. Tämä ei kuitenkaan Belkovin mukaan riitä turvaamaan Venäjän sotilaallista ja kansallista turvallisuutta. Toisessa vaiheessa on toteutettava 'denatsifikaatio' eli Ukrainan nykyisen kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen järjestelmän perusteiden hajottaminen. Tätä prosessia tulisi Belkovin mukaan ohjaamaan Venäjän sotilas- ja siviilihallinto, jonka toiminta kohdistuisi kaikkeen yhteiskunnalliseen elämään poliittisista instituutioista, kieleen, kirjallisuuteen ja koulutukseen, erityisesti historianopetukseen.

Venäjän miehityshallinnon tavoitteena olisi Belkovin mukaan luoda ”uusi ukrainalainen identiteetti”, jonka perustana olisi käsitys Ukrainasta ja Venäjästä yhtenäisenä kansana. Näin Belkov toistaa presidentti Putinin tunnetuksi tekemää tulkintaa Ukrainasta osana Venäjän imperiumia. Belkovin tekstissä toistuu myös edellä kuvattu uhri-selitysmalli, jossa konfliktin asetelma käännetään pääläelleen. Tämän selitysmallin mukaan länsi on tehnyt Ukrainasta anti-Venäjän, ja nyt Venäjän tehtävänä on estää länttä saavuttamasta tavoitteitaan ja samalla

puhdistaa Ukraina natsismista. Kuten monet muutkin aiheesta kirjoittavat, Belkov rinnastaa Ukrainan nationalismin ja natsismin keskenään, perustelematta väitettä mitenkään. Kremlin sotaretoriikasta tutut fraasit Kiovan hallinnon natseista tai vuosia jatkuneesta venäläisten 'kansanmurhasta' Ukrainassa kiertävät näissä populaareissa sekä jopa akateemisissa julkaisuissa. Näin Kremlin sotaretoriikan kaukupohja laajenee ja saa asiantuntijapuheen kautta lisää uskottavuutta.

Marraskuussa 2022 julkaistu kenraalimajuri Oleksandr Smolovyn (2022) kirjoitus täydentää Belkovin ajatuksia. Smolovyn tekstin aiheena on tulevaisuuden sotilaalliset konfliktit, jotka hän jakaa seitsemään eri vaiheeseen. Ennen varsinaista aseellista vaihetta hyökkääjä pyrkii luomaan suotuisat olosuhteet itselleen lojaalin (ja aseistetun) opposition tuella. Viimeisessä vaiheessa tuhotaan järjestelmällisesti vastarintapesäkkeet ja perustetaan hyökkääjälle lojaali hallinto. Kiinnostavaa on, että Venäjän ensisijaisena tavoitteena hyökkäyksen alkuvaiheessa olisi ollut Ukrainan poliittisen johdon likvidointi (Zaprodskyi ym. 2022), eli tilanne olisi edennyt Smolovyn kaavion näkökulmasta päinvastaisessa järjestyksessä. Smolovy ei omassa kirjoituksessaan ota suoraa kantaa sotatapahtumiin Ukrainassa. Hänen esittämässä johtopäätöksessä voidaan kuitenkin lukea epäsuorana tukena Venäjän sodankäyntitavalle. Smolovy nimittää tulevaisuuden sodan ”yhdistelmä sodaksi” (ven. *Kombinatsionnaja vojina*), jonka ”pääsääntö on sääntöjen puuttuminen, mikä tarkoittaa, että sellaisessa sodassa ei ole mitään kiellettyä” (Smolovy 2022, 86).

Näennäishistoriallisia viittauksia ja arvoihin vetoamista

Viholliskuvat sotatoimien oikeuttamisen välineenä

Viholliskuvien ytimessä on dualistinen, mustavalkoinen ajattelu. Niissä tiivistyy jako oman viiteryhmän hyviin ja jaloihin ominaisuuksiin, joiden vastapoolina on 'uhkaavan toisen' karkinpuolinen pahuus, rappio ja moraalittomuus (ks. esim. Vuorinen 2012, 3–5; Harle 1994; Parpei 2021). Venäjällä tätä dualismia on etenkin 2000-luvun aikana sovellettu myös retrospektiivisesti Venäjän ja sen edeltäjien sotilaallisiin toimiin. Siinä missä suuressa osassa eurooppalaisia maita on siirrytty jälkikansalliseen, kriittiseen historian tarkasteluun ja myyttien purkamiseen, Venäjällä on valittu päinvastainen suunta ja vahvistettu tarkoin valikoidun historiakuvaston käyttöä nykypäivän politiikan välineenä. (Ks. esim. Malinova 2017; Laine 2020; Parpei 2022.)

Etenkin 'Suurta isänmaallista sota' koskevat propagandistiset mielikuvat ja retoriikka, jossa nuhteettomat neuvostosotilaat nujertavat fasismin, on otettu tehokäyttöön Ukrainan sotaan liittyvässä historiaa hyödyntävässä propagandassa. Menneisyyteen peilattavien viholliskuvien avulla korostetaan siis Venäjään kohdistuvaa uhkaa ja toisaalta alleviivataan maan syyttömyyttä meneillään oleviin tapahtumiin. Toisaalta myös tästä aineistosta nousee esiin väitteitä, joissa Ukrainan roolia vähätellään ja se nähdään länsivaltojen vasallina eli tahdotto- mana toteuttajana. Näin Ukrainan poliittisen järjestelmän pakottamisesta väkivalloin Venäjän haluamaan muottiin tehdään osa kansallista, venäläistä historian jatkumoa, jossa Venäjä kerta toisensa jälkeen joutuu puolustautumaan ulkoista uhkaa vastaan ja on samalla 'lännen'

juonittelun ja vallanhalun viaton uhri (ks. esim. Carleton 2017; Norris 2006; Parpei 2021). Menneisyyden käyttämisessä toimien oikeuttamisessa hyödynnetään edellisessä osiossa kuvailtuja uhka- ja uhri-selitysmalleja, ja ne kietoutuvat pitkälti toisiinsa.

Aiempana käsiteltyjen sotatieteellisten julkaisujen tapaan myös historiportaalin 'erikoisoperaatiota' koskevissa teksteissä on pääkehysenä dualistinen ajatus Venäjän ja lännen geopoliittisesta vastakkainasettelusta, historiallisesta 'russofobiasta' ja lännen dominointipyrkimyksistä, jotka kulmineituvat Ukrainassa. Näiden oletettujen pyrkimysten tiimoilta muun muassa todetaan, ettei Venäjää ole koskaan haluttu osaksi eurooppalaisten kansojen perhettä ja että Venäjän ja lännen arvoriitidilla on 'metafyysinen ja eksistentiaalinen' ydin (Muza 2022a, 34, 40). Kyynisen, 'liberaalifasismia' harjoittavan lännen esitetään käyvän 'totaalista sotaa' Venäjää ja sen arvoja vastaan, mikä nähdään juurisyynä 'erityisoperaation' tarpeelle (Voronova 2022, 41–42).

Erityisesti Donbassin alue nostetaan esille tämän 'banderalais-fasistisen, amerikkalais-natolaisen ekspansion' vastustamisen ytimenä, jossa on käyty tuhoamissotaa ja harjoitettu kulttuurista ja kielellistä kansanmurhaa venäläisiä kohtaan. Eräs kirjoittajista (Voronova 2022, 42) käyttää tähän liittyen termiä 'venäläinen holokausti' (ks. myös esim. Muza 2022b). Venäjän kehystäminen uhriksi konkretisoituu näin myös ruohonjuuritasolla väitetyn venäläisväestön sortamisen myötä. Donbass nähdään venäläisen maailman henkisenä linnakkeena, joka tarjoaa "kokeellisen alustan venäläiselle tulevaisuudelle" (Voronova 2022, 45). Eräässä teksteistä siteerataan Aleksandr Prokhanovia, jonka mukaan 'Pyhä Venäjä' ilmenee ja 'hohtaa' Novorossijan alueella, jossa "venäläiset taistelevat universaalien onnellisuuden puolesta vastaan ahneita maailmanpankkiireja, pedonkaltaisia fasisteja, jotka jälleen rikkaruohojen tavoin itivät hitlerismin ruskeista siemenistä" (Muza 2022b). A. A. Prokhanov (2022b, 212) itse kuvailee Donbassia "maailman sisimmäisenä keskuksena", jossa "jumalallinen Krim ja saatanallinen länsi --- käyvät tappavaa taistelua – ikuista ja armoitonta". Joissakin teksteissä käytetty retoriikka irtoaa näin akateemisista konventioista kohti uskonnollisen dualismin ja jopa fundamentalismin kuvastoa. Tässä suhteessa historiasivustolla julkaistu aineisto eroaa selvästi sotatieteellisistä teksteistä, vaikka pääteemat ovatkin samoja.

Oma kansallismielisyys tavataan esittää Venäjällä isänmaallisuutena ja muualla – etenkin entisissä neuvostotasavalloissa – epäilyttävänä ääritöimintana. Ukrainalaisten tapauksessa isänmaallisuus siis kuvataan natsismina, jota niin kutsuttu länsi tarkoituksellisesti tukee horjuttaakseen Venäjää. Niinpä Ukrainassakin kuvaillaan syntyneen keinotekoinen 'kvasi-ideologia', jonka muotoutumista Nato ja Yhdysvallat ovat tukeneet ja joka toimii ukrainalaisille 'henkisenä huumausaineena'. Tähän 'banderalaiseen nationalismiin, russofobiaan, uuspakannallisuuteen ja satanismiin' pohjautuvaan ideologiaan kuuluu erään kirjoittajan mukaan olennaisesti vääristelevä historianäkemyks, joka haastaa Ukrainan roolin osana Venäjän kansallista kertomusta ja nostaa valheellisesti esiin sen itsenäistä toimijuutta. Koko maan – sen presidenttiä myöten – esitetään olevan vääristelylle rakentunut korttitalo. (Trushin 2022, 27–32; ks. myös Antonov 2022.) Eräässä artikkelissa peilataan 30-luvun ukrainalaisten äärintationalistien näkemyksiä nykytilanteeseen Ukrainassa ja väitetään, että 'ukronatsismin' tavoitteena on aina ollut tuhota Venäjä (Kiknadze 2022). Näin saadaan korostettua historiallista, jatkuvaa tai toistuvaa eksistentiaalista uhkaa Venäjää kohtaan perusteena 'erikoisoperaatiolle'.

Venäläisen propagandan piirteisiin kuuluu niin kutsuttu peilaaminen (engl. *accusation in a mirror*), jossa toista osapuolta syytetään siitä, mitä itse on tehty tai aiotaan tehdä (Marcus 2012). Tällä saadaan ylläpidettyä mielikuvatasolla tiukkaa jakoa oman nuhteettoman viite-ryhmän ja pahan vihollisen välillä sekä siirrettyä huomio vastapuolen väitetyihin tekemiin. Niinpä esimerkiksi muotoilu ”natsismi on ideologinen virtaus, joka esittää yhden kansakunnan ylivaltaa yli muiden ja sen perusteella pitää mahdollisena sortaa niitä tai tuhota ne” (Gerasimov 2022) näyttää Ukrainan viitekehysessä ja Venäjän oman toiminnan valossa järjettömältä mutta on peilaamisen ja Venäjän sotaretoriikan näkökulmasta täysin johdonmukainen. Samalla tavoin hyökkäyssota Ukrainaa vastaan voitiin yksiselitteisesti kehystää puolustautumiseksi lännen provokaatiota vastaan. ”Venäjä ei koskaan ole hyökännyt”, väitti useampikin taho keväällä 2022 mukaillen vakiintunutta ajatusmallia uhkiin reagoivasta, vihollisten piirittämästä maasta (Jacobson 2022; *Orthodox Times* 2022; ks. myös Putin 2016).

Niin ikään Butsan siviileiden joukkomurhan paljastuminen innoitti erään kirjoittajista tekstiin, jonka mukaan ”natsimuodostelmien harjoittama kyyninen rauhallisten siviilien teoittaminen” koetettiin lavastaa venäläisten sotilaiden tekemäksi. Tässä juonimisessa olivat mukana läntiset neuvonantajat, ”temppeujen ja väärännösten mestarit” jollaisten kontolla oli kirjoittajan mukaan muitakin vastaavia lavastuksia kautta historian. (Ilyin 2022a; ks. myös Manoilo ym. 2022, 53–54.) Samassa hengessä kuvaillaan venäläisten sotavankien – ”nuorten poikien, todellisten patrioottien” – kokemaa kohtelua, ”villii väkivaltaa todellisten hirviöiden käsissä”. Äärimmäisissä viholliskuvissa vastapuolen ihmisyyttä kielletään, ja niin tekee myös kirjoittaja todetessaan, että sotavankien väitetyt kiduttajat eivät ole enää ihmisiä. Juuria käytökselle haetaan vuodesta 1941 ja natsien Ukrainan-miehityksestä, jolloin kirjoittajan mukaan rikollisia käytettiin rankaisuosastoina. (Ilyin 2022b.)

'Denatsifikaatio' ratkaisuna

Myös vihollisen vastakohta, eli sankari, löytyy venäläisestä toisen maailmansodan ympärille rakennetusta historiakuvastosta:

Heidän [ukrainalaisten vihollisten, kirjoittajan lisäys] tiellään seisovat läpi tulen elämän vuoksi kuolemaan kulkeneiden vapauttajien jälkeläiset. Venäläinen vapauttajasoturi takaa tänä päivänä vapauden ja oikeuden elämään --- venäläinen sankari, joka tuli pelastamaan meidät kaikki natsismin uudelta kierrokselta. (Ilyin 2022b)

Samassa hengessä julkaistiin kokonainen innoittunut ja uskonnollisia metaforia viljelevä kirjoitus edellä mainitulta Prokhanovilta 'voiton ideologiasta' venäläisessä kulttuurissa. Venäjän historiallisia voittoja ylistävässä tekstissä esitettiin nykypolvien tehtäväksi korjata vuoden 1991 tuhot, todettiin 'Krimin palauttamisen Venäjälle' olleen tärkein osa Venäjän 'ihmeellistä ylösnousemusta' sekä asetettiin vastakkain Naton jihadistit' ja Venäjän voiton merkin alla parhaillaan käymä 'pyhä sota' (Prokhanov 2022a).

Vielä maaliskuussa retoriikassa pidettiin erillään 'natsit' – joita edustivat Ukrainan hallinto ja sotilaat – ja niin sanottu tavallinen kansa. Niinpä sotavankien väitettyä kohtelua käsittelevän artikkelin kirjoittaja julisti, ettei ”voi kutsua näitä ihmisiä ukrainalaisiksi. Viljelijöiden

ja kasakoiden ylpeällä kansalla ei ole mitään tekemistä tämän joukon kanssa” (Ilyin 2022b).⁹ Kun ukrainalaisten vastarinta osoittautuikin odotettua sinnikkäämmäksi ja yhtenäisemmäksi, maalitolppia oli viholliskuvaston osalta siirrettävä kattamaan laajemmin koko kansa. Huh- tikuussa alkoikin vahvistua väite, että koko Ukrainan kansa oli kahdeksan vuoden aikana muuttunut veljellisestä vihamieliseksi Venäjää kohtaan ja natsismi ”tunkeutunut syvälle kan- san ja armeijan tietoisuuteen” Yhdysvaltain kannustamana (Gerasimov 2022).

Ratkaisuksi näissäkin teksteissä esitetään ’denatsifikaatiota’. Sen tiimoilta artikkelin eri- tyyppisistä aineistoista löytyy paitsi yhteinen tematiikka, myös yhteinen toimija: molempiin aiheesta on kirjoittanut Oleg Belkov. Esimerkiksi onnistuneesta denatsifikaatiosta nostetaan Saksan kohtelu toisen maailmansodan jälkeen. Siihen todetaan tarvittavan arvojen uudel- leentarkastelu myös Venäjällä, jotta natsismista vapautettavalle Ukrainalle olisi tarjota aito ja houkutteleva, henkisiin arvoihin pohjautuva vaihtoehto ”egoistiselle länsimaiselle elämänta- valle” (Gerasimov 2022) ja ’uusi identiteetti’, jonka perustana on ymmärrys Venäjän ja Uk- rainan ’etnogeneettisestä’, geopoliittisesta ja historiallisesta yhteenkuuluvuudesta. (Belkov 2022b, 45; ks. myös kappale ”Venäjän sodan päämäärät”.) Ukrainan ’puhdistuksen’ tulee myös historiportaalin tekstien mukaan ulottua kaikkiin yhteiskunnan instituutioihin ja kulttuu- rituotteisiin koulukirjoista museoihin ja teattereista konserttisaleihin: ”Jos denatsifikaatio toteutetaan järjestelmällisesti, se ratkaisee kaikki muut ongelmat” (Chernjakhovskii 2022; ks. myös Belkov 2022b). Ukrainan denatsifikaation nähtiin niin ikään olevan paitsi osa ”uu- den maailmanjärjestyksen vakiinnuttamista” (Belkov 2022b, 47), myös ”looginen päätepiste Suurelle isänmaalliselle sodalle” (Rubtsov 2022). Väite pohjautuu syytökselle ukrainalaisten veljeilystä natsien kanssa toisen maailmansodan aikana ja osuvasti heijastelee aiemmin mai- nittua historiallisten syy-seuraussuhteiden logiikan purkamista ja uudelleen järjestelyä.

Myös denatsifikaatiota käsittelevissä kirjoituksissa lähtökohtana oli, että ’paha’ voidaan juu- ria pois ja palauttaa Ukraina jonkinlaisen uudelleen koulutuksen kautta ’hyvän’ piiriin, eli takaisin Venäjän huomaan ja valvontaan, pois lännen rappiollisista houkutuksista. Vaikka Venäjän hal- linnon taholta on varsinkin loppusyksystä väitetty, ettei erikoisoperaation tavoite ole syrjäyt- tää Ukrainan nykyistä johtoa, historiportaalin kirjoituksissa annetaan sekä implisiittisesti että eksplisiittisesti ymmärtää, ettei denatsifikaatiota ja demilitarisatiota voida käytännössä viedä loppuun ilman tätä toimenpidettä, koska ”alueellisesti ’itsenäinen’ [lainausmerkit tekstissä] ja uusnatsistinen Ukraina --- pysyy sotilaallisen uhan lähteenä Venäjälle” (Belkov 2022b, 42).

Keskustelua ja tutkimuksen suuntaviivoja

Venäjän sotatieteellinen tutkimusyhteisö käy keskustelua Venäjän tavoitteista ja konfliktin dynamiikasta Kremlin sotaretoriikasta tutuin fraasein. Sotilaallisen konfliktin merkitystä Venäjälle selitetään rinnakkaisten, joskin keskenään ristiriitaisten selitysmallien avulla. Uh- ka-mallissa Venäjän toimintaa oikeutetaan korostamalla lännen tuella tapahtuvaa Ukrainan sotilaallista varustautumista ja jopa integroitumista läntisiin sotilaallisiin rakenteisiin (ennen kaikkea Natoon). Sotilaallisen voiman käyttö Ukrainassa tähtää siis tämän uhan eli Ukrainan

⁹ Syksyn aikana sivustolta oli poistettu Andrei Sementkovskin 6.3. julkaistu artikkeli, jossa tätä eroa korostettiin vielä painokkaammin sekä pohdittiin, mitä ’Suuresta isänmaallisesta sodasta’ voitaisiin oppia erityisoperaation hyödyksi.

sotilaallisen voiman (kasvun) ”neutraloimiseen”. (Kulakov 2022, 31.) Tämän selitysmallin rinnalla käynnissä oleva konflikti nähdään Yhdysvaltojen ja sen liittolaisten ja Venäjän välisenä geopoliittisena kamppailuna vallasta. Konflikti Ukrainassa on lännen juoni, jonka päätavoitteena on Venäjän heikentäminen. Konflikti ei myöskään rajoitu Ukrainaan, vaan kamppailua käydään myös Venäjän sisällä horjuttamalla yhteiskunnallista tasapainoa. Nämä kaksi selitysmallia eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan enemmänkin kyse on strategisen tason narratiiveista, joilla voidaan perustella sekä sodan lopettaminen (Ukrainan muodostaman uhan poistuminen) että sen jatkaminen (eksistentiaalisen uhan muodostuminen Venäjän valtaregiimille).

Venäjän sotahistoriallisen seuran ylläpitämällä sivustolla julkaistut tekstit viestittävät pitkälti samaa sanomaa laajemmalle lukijakunnalle hieman toisentyyppisin, tunteisiin vetoavin ja jopa uskonnollista retoriikkaa hyödyntävin painoituksin. Keskeisiä ovat viittaukset toiseen maailmansotaan erityisesti viholliskuvien (natsismi) kautta, Ukrainan esittäminen Venäjälle vihamielisen ’lännen’ vasallina ja sekä ajatus ukrainalaisen yhteiskunnan totaalista palauttamisesta Venäjän yhteyteen ’denatsifikaation’ avulla. Lännen aikaansaamaa ja ylläpitämää konfliktiä kuvataan osana historiallista ja eksistentiaalistista jatkumoa, minkä voi nähdä sisältävän implisiittisesti viittauksen eksistentiaaliseen uhkaan, ja lukijat pyritään vakuuttamaan vetoamalla venäläisiin arvoihin vastakohtana läntiselle liberaalille rappiolle.

Pääosa tämän artikkelin analyysissä käytetystä aineistosta on kirjoitettu ennen Ukrainan syyskuussa toteuttamaa menestyksestä vastahyökkäystä. Suurin osa läntisistä tarkkailijoista arvioi jo ennen näitä tapahtumia, ettei Venäjä tule saavuttamaan operaatiolle asetettuja tavoitteita. Toisaalta Venäjä on kerta toisensa jälkeen nostanut sodan panoksia. Näin tapahtui syyskuun puolivälissä, kun presidentti Putin ilmoitti liikekannallepanosta Venäjällä ja uhkaili Ukrainaa ja sen tukijoita ydiniskun mahdollisuudella (Putin 2022b) ja edelleen syyskuun loppussa, kun hän ilmoitti ’alueliitoksista’ sekä jatkoi lännen syyttämistä yhä kovenevin äänenpainoin (Putin 2022c). Kremlin sotaretoriikkaa myötäilevät asiantuntijapuheenvuorot osaltaan vahvistavat odotuksia sodan jatkamisesta. Kirjoituksissa toistetaan voimakkaita viholliskuvia Ukrainasta ja tulkitaan konflikti osaksi lännen Venäjälle vihamielistä politiikkaa. Sen sijaan kysymys Venäjän toiminnan pidäkkeistä jää hyvin vähäiselle huomiolle. Tutkimusyhteisö ei myöskään pohdi kriittisesti Venäjän roolia sodan eri vaiheissa. Edellä sanotun perusteella näyttäisi siltä, ettei Venäjällä ole tilaa pohdintoille siitä, miten sota päätetään tilanteessa, jossa Venäjän asema on muuttunut kestävämmäksi. Tämä tekee tilanteen, jos mahdollista, entistäkin vaarallisemmaksi.

Lähteet

- Antonov, Sergei (2022): Украинский национализм: история смертельной трансформации. *Istorija.rf*, 11.3.2022. <https://histrf.ru/read/articles/ukrainskiy-nacionalizm-istoriya-smertelnoy-transformacii>, 4.12.2022.
- Arendt, Hannah (1976/1951): *The origins of totalitarianism*. Lontoo: A Harvest Book.
- Belkov, Oleg (2022a): ”Денацификация Украины”, 30.6.2022. <https://nic-pnb.ru/politicheskij-krizis-na-ukraine/denacifikacija-ukrainy/>, 4.12.2022.
- Belkov, Oleg (2022b): ”Денацификация Украины как понятие и явление: цели, этапы, методы”. *Ideologija budushego. Obshchestvenno-politicheskij zhurnal*, 6, 40–48. https://histrf.ru/files/ideology_of_future_6.pdf, 4.12.2022.

- Biersack, John & Shannon O'Lear (2015): "The geopolitics of Russia's annexation of Crimea: Narratives, identity, silences, and energy". *Eurasian Geography and Economics*, 55(3), 247–269.
- Botšarnikov, Igor (2022): "Украинский кризис в условиях современных геополитических трансформаций". *Vestnik Akademii Voennykh Nauk*, 78(1), 4–12.
- Carleton, Gregory (2017): *Russia: The story of war*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Chernjakhovskii, Sergei (2022): Центральное звено: денацифицирующая реконструкция. *Istorija.rf*, 4.4.2022. <https://histrf.ru/read/articles/centralnoe-zveno-denacifiruyushchaya-rekonstrukciya>, 4.12.2022.
- Fink, Anya & Michael Kofman (2020): Russian strategy for escalation management: key debates and players in military thought. CNA, huhtikuu 2020. <https://www.cna.org/reports/2020/04/DIM-2020-U-026101-Final.pdf>, 4.12.2022.
- Garejev, Mahmut (2003): "Доклад президента академии военных наук генерала армии М.А.Гареева". *Vestnik Akademii Voennykh Nauk*, 3(2), 9–17.
- Garejev, Mahmut (2008): "Национальные интересы и национальная безопасность России на современном этапе". *Vestnik Akademii Voennykh Nauk*, 22(1), 8–12.
- Gerasimov, Grigorii (2022): "Денацификация Германии и Украины: общее и особенное". *Istorija.rf*, 5.4.2022. <https://histrf.ru/read/articles/denacifikaciya-germanii-i-ukrainy-obshchee-i-osobennoe>, 4.12.2022.
- Götz, Elias & Jørgen Staun (2022): "Why Russia attacked Ukraine: Strategic culture and radicalized narratives". *Contemporary Security Policy*, 43(3), 482–497.
- Harle, Vilho (1994): "On the concepts of the 'other' and the 'enemy'". *History of European Ideas*, 19(1–3), 27–34.
- Ilyin, Andrei (2022a): "История фейков и подделок: кто стал крестным отцом газетных уток из Бучи". *Istorija.rf*, 5.4.2022. <https://histrf.ru/read/articles/istoriya-feykov-i-poddelok-kto-stal-krestnym-otcom-gazetnyh-utok-iz-buchi>, 4.12.2022.
- Ilyin, Andrei (2022b): "Забвению не подлежит. Истоки насилия неонацистов над военнопленными". *Istorija.rf*, 31.3.2022. <https://histrf.ru/read/articles/zabveniuyu-ne-podlezhit-istoki-nasilija-neonacistov-nad-voennoplennymi>, 4.12.2022.
- Jacobson, Louis (2022): "Russian spokesman's statement ignores centuries of Russian attacks". *PolitiFact*, 21.2.2022. <https://www.politifact.com/factchecks/2022/feb/21/dmitry-peskov/russian-spokesmans-statement-ignores-centuries-rus/>, 4.12.2022.
- Kardash, Igor (2022): "Исторические аспекты политики запада по военной конфронтации украины с Россией". *Vestnik Akademii Voennykh Nauk*, 79(2), 13–20.
- Kiknadze, Vladimir (2022): "Нацизм как идеология киевского режима и задачи спецоперации по денацификации Украины: политико-правовой анализ". *Ideologija budushhego. Obshestvenno-politicheskij zhurnal*, 6, 24–39. https://histrf.ru/files/ideology_of_future_6.pdf, 4.12.2022.
- Kopylov, I.A. & A.A. Naletov (2022): "Современная военно-политическая обстановка и ее влияние на национальную безопасность российской федерации". *Vestnik Akademii Voennykh Nauk*, 80(3), 24–31.
- Krugly stol (2022a): "КРУГЛЫЙ СТОЛ: Украинский кризис в условиях трансформации современного миропорядка: тенденции развития и пути разрешения". *Vestnik Akademii Voennykh Nauk*, 79(2), 4.
- Kulakov, A. A. (2022): "Украинский кризис как следствие политики США и их союзников (коллективного запада) по созданию пояса стратегического окружения РОССИИ". *Vestnik Akademii Voennykh Nauk*, 79(2), 21–32.
- Laine, Veera (2020): "New generation of victors: Narrating the nation in Russian presidential discourse, 2012–2019". *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 28(4), 517–540.
- Malinova, Olga (2017): "Political uses of the great patriotic war in Post-Soviet Russia from Yeltsin to Putin". Teoksessa: J. Fedor, M. Kangaspuro, J. Lassila & T. Zhurzhenko (toim.) *War and memory in Russia, Ukraine and Belarus*. Cham: Palgrave Macmillan, 43–70.
- Manoilo, Andrei, Anatolii Petrenko & Konstantin Strigunov (2022): "Основные аспекты информационной войны Украины и запада против России в ходе спецоперации". *Ideologija budushhego. Obshestvenno-politicheskij zhurnal*, 6, 49–56. https://histrf.ru/files/ideology_of_future_6.pdf, 4.12.2022.

- Marcus, Kenneth L. (2012): "Accusation in a mirror". *Loyola University Chicago Law Journal*, 43(2), 357–393.
- Minic, Dimitri (2022): Russia's invasion of Ukraine. A political-strategic break? IFRI, maaliskuu 2022. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/d.minic_invasion_russe_ukraine_2022_us.pdf, 4.12.2022.
- Modestov, Sergei (2022): "Политико-правовые аспекты специальной военной операции на Украине как стратегической контртеррористической операции". *Vestnik Akademii Voennykh Nauk*, 79(2), 53–59.
- Muza, D. E. (2022a): "Ценностный антагонизм Запада и России в историко-философском измерении (взгляд из Донбасса)". *Ideologija budushego. Obshestvenno-politicheskij zhurnal*, 5, 34–40. https://histrf.ru/files/ideology_of_future_part5.pdf, 4.12.2022.
- Muza, D. E. (2022b): Украина и Донбасс как арена цивилизационно-геополитического противостояния России и Запада. *Istorija.rf*, 11.3.2022. <https://histrf.ru/magazine/article/ukraina-i-donbass-kak-arena-civilizacionno-geopoliticheskogo-protivostoyaniya-rossii-i-zapada>, 4.12.2022.
- Norris, Stephen M. (2006): *A war of images. Russian popular prints, wartime culture, and national identity 1812–1945*. DeKalb: Northern Illinois University Press.
- Orthodox Times* (2022): "Kirill's provocative statement: Russia has never attacked anyone". *Orthodox Times*, 4.5.2022. <https://orthodoxtimes.com/kirills-provocative-statement-russia-has-never-attacked-anyone/>, 4.12.2022.
- Parpei, Kati (2021): "Enemy images in the Russian national narrative". Teoksessa: K. Pynnöniemi (toim.) *Nexus of patriotism and militarism in Russia*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Parpei, Kati (2022): "A thousand years of history": References to the past in the addresses to the Federal Assembly by the president of Russia, 2000–19'. Teoksessa: R. Välimäki (toim.) *Medievalism in Finland and Russia*. Lontoo: Bloomsbury, 39–56.
- Podberezhkin, A. I. (2022): "Развитие стратегической обстановки после февраля 2022 года и политика России". *Vestnik Akademii Voennykh Nauk*, (80) 3, 92–101.
- Prokhanov, A. A. (2022a): "Идеология Русской Победы: наши священные коды". *Ideologija budushego. Obshestvenno-politicheskij zhurnal*, 5, 6–12. https://histrf.ru/files/ideology_of_future_part5.pdf, 4.12.2022.
- Prokhanov, A. A. (2022b): "Донбасский вектор русской истории". *Ideologija budushego. Obshestvenno-politicheskij zhurnal*, 6, 20–23. https://histrf.ru/files/ideology_of_future_6.pdf, 4.12.2022.
- Putin, Vladimir (2016): Puhe Venäjän liittokokoukselle, 1.12.2016. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/53379>, 4.12.2022.
- Putin, Vladimir (2022a): Puhe Venäjän kansalaisille, 24.2.2022. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/statements/67843>, 4.12.2022.
- Putin, Vladimir (2022b): Puhe Venäjän kansalaisille, 21.9.2022. <http://www.kremlin.ru/events/president/news/69390>, 4.12.2022.
- Putin, Vladimir (2022c): Puhe Venäjän kansalaisille, 30.9.2022. <http://www.kremlin.ru/events/president/news/69465>, 4.12.2022.
- Puurunen, Mari (2020): Sotatieteiden akatemian roolista sotilasdoktriinien valmistelussa. Uhkien perusteet. Sotataidon laitos, Julkaisusarja 3, Työpapereita 23. <https://www.doria.fi/handle/10024/181639>, 4.12.2022.
- Pynnöniemi, Katri (2016): "The metanarratives of Russian strategic deception". Teoksessa: K. Pynnöniemi & A. Rácz (toim.) *Fog of falsehood. Russian strategy of deception and the conflict in Ukraine*. FIIA Report No. 45. Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs.
- Pynnöniemi, Katri (toim.) (2021): *The nexus of patriotism and militarism in Russia: Quest for internal cohesion*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Pynnöniemi, Katri (2022): "The global hybrid war and the role of China in Russian strategic thinking". Teoksessa: *Understanding the broader Transatlantic security implications of greater Sino-Russian military alignment*. CSIS Report. Washington: Center for Strategic & International Studies.
- Revaitis, Algirdas (2018): "Contemporary warfare discourse in Russia's military thought". *Lithuanian Annual Strategic View*, 16. DOI: 10.2478/lasr-2018-0010.

- Rubtsov, Juri (2022): "Битва с нацизмом продолжается: операция по денацификации Украины есть логическое завершение Великой Отечественной войны". *Ideologija budushego. Obshestvenno-politicheskij zhurnal*, 5, 13–16. https://histrf.ru/files/ideology_of_future_part5.pdf, 4.12.2022.
- Semyonov, Dmitrii (2022): "Россия войны не начинает. Она их заканчивает". *Krasnaja Zvezda*, 2.3.2022.
- Sivkov, K. V. (2022): "Вероятный характер третьей мировой войны". *Vestnik Akademii Voennykh Nauk*, 80(3), 102–109.
- Smolovy, A. V. (2022): "Военные конфликты будущего: современный взгляд". *Vestnik Akademii Voennykh Nauk*, 80(3), 80–87.
- Sotahistoriialisen seuran verkkosivut (2022): Rossijskoe voenno-istoricheskoe obshchestvo. <https://rvio.histrf.ru/>, 13.12.2022.
- Spiessens, Anneleen (2019): "Deep memory during the Crimean crisis – References to the Great Patriotic War in Russian news translation". *Target*, 31(3), 398–419.
- Trushin, A. S. (2022): "Война фейков: информационное противоборство в ходе спецоперации по демилитаризации и денацификации Украины". *Ideologija budushego. Obshestvenno-politicheskij zhurnal*, 5, 27–33. https://histrf.ru/files/ideology_of_future_part5.pdf, 4.12.2022.
- Voronova O. E. (2022): "Духовная безопасность русского мира в контексте спецоперации по денацификации Украины". *Ideologija budushego. Obshestvenno-politicheskij zhurnal*, 5, 41–45. https://histrf.ru/files/ideology_of_future_part5.pdf, 4.12.2022.
- Vuorinen, Marja (2012): *Enemy images in war propaganda*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Zabrodskiy, Mykhailo, Jack Watling, Oleksandr V. Danylyuk & Nick Reynolds (2022): Preliminary lessons in conventional warfighting from Russia's invasion of Ukraine: February-July 2022. <https://static.rusi.org/359-SR-Ukraine-Preliminary-Lessons-Feb-July-2022-web-final.pdf>, 4.12.2022.
- Zverev, Yu. M. (2022): "Угрозы национальной безопасности России в Балтийском регионе и проблемы военной и военно-политической безопасности Калининградской области". *Vestnik Akademii Voennykh Nauk*, 80(3), 51–59.

War Rhetoric in Russia: Threat and Victim Narratives as Explanatory Models of the Russia's War of Aggression

The article analyzes how the Russian war of aggression against Ukraine is explained among the Russian military research community and to a wider audience interested in history. In the research articles, two mutually contradictory explanatory models are used. In the threat model, Russia's actions are justified by appealing to Ukraine's military threat to Russia's security. On the other hand, in the victim-explanatory model, Ukraine is presented as a vassal of the West, with the help of which the West seeks to weaken Russia. The texts published on history-related website also rely on the dualistic idea of the geopolitical confrontation between Russia and the West, historical Russophobia and the West's dominance efforts, which culminate in Ukraine. These two explanatory models are not mutually exclusive, but rather are strategic level narratives that can be used to justify both the end of the war (the removal of the threat posed by Ukraine) and its continuation (the formation of an existential threat to the Kremlin regime). The research community's interpretation of Russia's war in Ukraine is aligned with Kremlin's war rhetoric, strengthening its echo. Based on the above, it would seem that there is no room in Russia for reflection on how to end the war in a situation where Russia's position has become untenable.

Keywords: history portal, Kremlin war rhetoric, Russian military science, enemy images, Ukraine